УДК.343.359

ЛОПАШЕНКО Н.О.,

професор Саратовської державної академії права, директор Саратовського центру з розслідувань проблем організованої злочинності і корупції

РОСІЙСЬКО-ГРУЗИНСЬКА КОНТРАБАНДА – ДОСВІД СУМІСНИХ МІЖНАРОДНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Саратовський Центр з розслідування проблем організованої злочинності і корупції (TRACCC), створений за угодою між Саратовською державною академією права і Американським (Вашингтонським) університетом, разом з подібним же Тбіліським Центром (Грузія) в квітні – вересні 2003 р. здійснив дослідження проблем російсько-грузинської (або грузинсько-російської) контрабанди, для того, щоб виявнити її стан, тенденції, роль організованої злочинності в контрабанді, причини, наскільки це можливо, і напрацювати деякі заходи з протидії цій злочинності. Проект дозволив побачити не тільки перераховане, але і розкрити проблеми, які виникають у сфері міжнародної співпраці колись дуже близьких народів, що проживали в одній державі, навіть на рівні наукової співпраці. Основні результати дослідження (настільки, наскільки вони очевидні зараз; вважаю, багато з них стануть зрозумілими значно пізніше), зводяться до таких.

Небезпека контрабанди для будь-якої держави перш за все в: 1) в порушенні нею законодавства (митного, адміністративного, валютного, підприємницького, банківського, податкового, іншого); 2) в нанесенні нею економічних збитків – через несплату митних платежів, тобто, невиконання відповідної складової бюджету держави. Це перший і найбільш очевидний рівень економічних збитків. Другий – походить від першого і виражається в негативному впливі першого збитку на рівень життя всього населення, яке одержує менші дотування(інвестування) з цього бюджету; 3) в нанесенні інших видів збитків, якщо здійснюється контрабанда шкід-

ливих речовин чи предметів (наркотиків, зброї, радіоактивних речовин, отруті т. п.); 4) в «успішній» контрабанді, тобто такій, яка залишилась невиявленою, - значному криміногенному факторі, який сприяє подібній поведінці ухиляння і деякі інші види поведінки економічного ухиляння – ухиляння від сплати податків різних видів, незаконне підприємництво, лжепідприємництво, і т.д.

Небезпека контрабанди для міжнародних зв'язків (міжнародна небезпека) складається з таких обставин: 1) тих же , що і для окремої держави, але багаторазово посилених, так як збитки мають відразу дві (найменше) держави; 2) із можливого ускладнення міждержавних зв'язків, перш за все – зовнішньоекономічних, але часто – і політичних також. Останнє характерне, на мій погляд, для контрабанди російсько-грузинської або грузинсько-російської; 3) із виникнення міждержавних правових колізій, які обумовлені різними правовими системами або різними підходами до оцінки одних і тих же явищ (наприклад, не визнання злочинною контрабандою контрабанду на території однієї держави, на відміну від іншої). Подібні приклади нам наводили в Північній Осетії, з посиланням на міждержавні доручення від Грузії (за межами Південної Осетії був затриманий грузинськими правоохоронними органами вантаж, який, проте, був повністю і точно оформлений документально за російським законодавством, коли пройшов через російсько-грузинський кордон. Відповідно, в даному випадку реагування з боку російських правоохоронних органів не було).

Останнє вимагало від нас при проведенні досліджень визначення в поняттях. Складність в тому, що грузинське кримінальне законодавство не знає формально такого поняття, як контрабанда, на відміну від російського (ст. 188 КК РФ). Проте, в КК Грузії є склад порушення митних правил (ст. 214 КК), яке складається з ввозу чи вивозу через митний кордон Грузії рухомих речей в значних розмірах, здійснених в обхід митного контролю або таємно від нього, з обманним використанням документів чи засобів митної ідентифікації, внесенням в декларацію неправильних даних. Із цього складу грузинського кримінального законодавства виділені наркотичні речовини, аналоги чи прекурсори (їх ввезення або вивезення підлягає покаранню за ст. 262 КК), і психотропні речовини, їх аналоги і сильнодіючі речовини (їх ввезення і вивезення підлягають покаранню за ст. 263 КК); контрабанда їх в російському кримінальному законі вважається найбільш небезпечною в рамках

єдиного складу контрабанди. Таким чином, якщо не брати до уваги різні назви дії в Росії і в Грузії, а виходити з його суті, як незаконного ввезення або вивезення товару, здійсненого з утаюванням чи обманом, треба визнати, що принципова різниця в кримінально-правовій системі подібної поведінки ухиляння в наших державах відсутня.

На жаль, з'ясування, загалом, простого кримінологічного питання про стан прикордонної російсько-грузинської контрабанди, в процесі всього дослідження загрожувало перерости в політичне. Проект здійснювався паралельно на територіях Росії і Грузії. Ми розглядали контрабанду між нашими державами, з погляду на російські регіони – Адлерський район Краснодарського краю і Республіку Північна Осетія - Аланія, яка, хоч і вважається складним за безпекою районом нашої держави, проте, живе за російськими законами і в відповідності до російської Конституції . Грузинська сторона проекту перебувала в зовсім інших умовах, так як повинна була проводити свою частину спільного дослідження на територіях Абхазії і Південної Осетії, які, як відомо, повністю не контролюються органами влади і управління Грузії.

Відповідно, російська і грузинська сторони проекту підходили до оцінки прикордонної контрабанди інколи принципово порізному. Вважаючи, що Росія порушує міжнародні домовленості з Грузією, здійснюючи пропуск через свій митний кордон вантажів на території Абхазії і Північної Осетії, то всі ці вантажі, незалежно від правових підстав, тобто від того розуміння контрабанди, яке є в кримінальних кодексах наших держав, грузинська сторона проекту розцінювала як контрабанду. Саме тому, російська сторона проекту змушена була оговорити в своїй частині підсумкового документу, що на нашу думку, необхідно виключити всі можливі прив'язки цього дослідження до досліджень політичних.

В наше завдання не входив аналіз чинних російсько-грузинських чи грузинсько-російських договорів (договір про дружбу від 1994 р., договір про надання Росією військової допомоги Грузії від 1995 р. і т. д.) Ми не проводили аналіз, і не давали оцінку порушень цих договорів, які мали місце з двох сторін (російської і грузинської); це не наша задача, і , більше того, очевидно, не сфера нашої компетенції. Ми не розглядали і внутрішні російські нормативні акти, які мали стосуватись зовнішньополітичних чи зовнішньоторгових угод (наприклад, постанова Уряду РФ від 25 листопа-

да 1995 р. «Про пропуск вантажів цитрусових в Російську Федерацію», від 10 листопада 1996 р. «Про пропуск вантажів цитрусових і інших видів продукції сільського господарства в Російську Федерацію» (пропуск був узгоджений з грузинською стороною) і т.д.

Центри, які входили в склад TRACCC, до якої б країни вони не відносились, створені для того, щоб працювати над проблемою організованої злочинності і корупції. Політика, на наше глибоке переконання, залишається поза межами мети дії Центрів. Тому і рамки проведеного російською стороною дослідження були обмежені названими цілями – намаганням пізнати прикордонну, існуючу між Росією і Грузією, контрабанду як злочин, який завжди входив і входить в арсенал організованої злочинності і який носить позаполітичний характер.

Проведене в Росії дослідження (або частина спільного дослідження) включало в себе дослідження на різних рівнях: 1) на місцевому рівні – в Саратові, звідки ми здійснювали моніторинг преси і Інтернет-моніторинг з проблеми, працювали над вивченням законодавчих актів, які, в основному, стосувались заходів протидії контрабанді, і т.д.; 2) на республіканському рівні – в Москві, де провели зустрічі з керівництвом і працівниками різних відомств, що могли володіти інформацією з проблеми, яка нас цікавила (Головний митний комітет РФ, республіканська і московська прокуратура, МВС Росії); 3) на регіональному рівні – в Краснодарі, столиці Краснодарського краю, куди входять Сочі і Адлер, які були предметом нашої цікавості через Адлерський митний пост, що знаходиться на російсько-грузинському кордоні; 4) на прикордонному рівні – в Сочі- Адлері, - на російсько-грузинському кордоні (абхазька ділянка) і у Владикавказі – на російсько-грузинському кордоні (південноосетинська ділянка).

Моніторинг преси, який здійснювався для аналізу ставлення російських засобів масової інформації до проблеми російсько-грузинської контрабанди, дозволив зробити такі висновки:

1. Російсько-грузинські чи грузинсько-російські відносини незмінно привертають до себе підвищену увагу російських ЗМІ (газет, журналів, телебачення, мережі Інтернет, і т. д.) Проте, в основному, ця увага звернена на політичну складову цих відносин. Якщо ж говорити конкретно, то в 1997-2003 р.р. більшість публікацій в ЗМІ зв'язана з проблемами Панкійської ущелини. Останні виходили за межі нашого спільного дослідження.

2. Грузинсько-російська контрабанда була предметом розгляду багатьох ЗМІ декілька років тому назад, коли на територію Північної Осетії (Росія) йшов потік вантажного транспорту з спиртом і мали місце навіть прориви грузинсько-російського кордону. Проте, відтоді ситуація з контрабандою спирту докорінно змінилась. Контрабанда цього товару займає скромне місце серед інших предметів контрабанд; і скоріше, розкриваються факти контрабанди спирту з території Росії на територію Грузії. Цьому є просте пояснення: в Північній Осетії зараз – аж надлишок виробництва спиртних напоїв; цим бізнесом офіційно займаються не менше 20 фірм.

3. Відсутність уваги російських ЗМІ до проблеми прикордонної російсько-грузинської контрабанди може мати одне досить логічне пояснення: ця проблема не є для Росії досить суспільнозначущою серед інших проблем, зв'язаних із злочинністю взагалі, і організованою, зокрема. Крім того, мовчання ЗМІ непрямо свідчить про те, що розміри російсько-грузинської або грузинсько-російської контрабанди навряд чи є значними; скоріше, вони носять скромний характер. Цей висновок підтверджений і офіційними статистичними даними про стан контрабанди, і результатами нашого дослідження.

Дані, які одержані нами в Державному митному комітеті РФ, свідчать, в основному, про таке:

1) зареєстрована в Сочинській і Північно-Осетинській митницях контрабанда, не характеризується хоч якими-небудь значними показниками. За 2000-2002 р.р. і 4 місяці 2004 р. названими двома митницями було порушено 70 кримінальних справ, із них приблизно дві третини – за фактами вивозу із Росії товарів, ті що залишились – за фактами ввозу в нашу державу. Вартість перевезених цінностей за цей час склала 49,622 мільйони рублів. Частка, яку склала російсько-грузинська контрабанда в усій масі офіційно зареєстрованої в ці роки в Росії контрабанди, невелика: в 2000 р. – 0,7%; в 2001 р. – 0,5%; в 2002р. – 0,9%.

2) Треба мати на увазі, що і ці офіційні дані стосуються не тільки російсько-грузинської контрабанди, хоча, мабуть, більшість даних все ж мають відношення саме до неї. Сочинська митниця пропускає товаропотоки, крім Грузії, ще й Терцію (морський порт) і в інші держави. Окремо облік російсько-грузинської контрабанди не ведеться (в усякому разі, нам не вдалось знайти про це ніяких даних). Сам по собі цей факт, найвірогідніше свідчить про те, що

російсько-грузинська контрабанда, серед іншої контрабанди, якими-небудь помітними тенденціями чи відмінними особливостями або показниками, не відрізняється; що підтверджено на рівні експертів;

3) якщо окремо розглядати російсько-грузинську контрабанду через осетинський і абхазький кордон, можна навести такі дані.

На Сочинській митниці за 2000-2002 р.р. і 4 місяці 2003 р. було порушено за ст. 188 КК 46 кримінальних справ, із яких 31 зв'язана з вивозом товарів з Росії. Приклади конкретних кримінальних справ, із числа «найсвіжіших»: 1. В березні 2003 р. на митному посту МАПП Адлер, при здійсненні митного контролю, у гр-ки Грузії Д., яка прямувала із Грузії в Росію, вилучено три поліетиленових пакети з висушеною маріхуаною вагою 974,59 г. Порушено кримінальну справу за ознаками ч. 2 ст. 188 КК. 2. Весною 2003 р. на цьому ж посту, при здійсненні митного огляду особи, у гр-ки Росії З., яка прямувала з Росії в Грузію, було вилучено незадекларованих письмово і прихованих від митного контролю в білизні; $6323 на суму 200422 рублі і 224 000 рублів. Порушена кримінальна справа за ознаками ч. 1 ст. 188 КК, яка пізніше була припинена « так як винна перетнула білу смугу за необережністю». 3. В 2002р. там же, при здійсненні митного огляду особи, у гр.-ки Грузії М., яка прямувала з Росії в Грузію, вилучено незадекларованих письмово і прихованих від митного контролю $10 800 на суму 343 707 рублів. Порушено кримінальну справу за ознаками ч. 1 ст. 188 КК.

Предметами контрабанди на Сочинській митниці за вказаний період виступали: культурні і історичні цінності – 1 штука; наркотичні речовини – 2кг 79 г (їх, в основному ввозили в РФ); прекурси – 26 г.; сильнодіючі речовини – 0,07 г.; отруйні речовини – 34,6 г.; вогнепальна зброя – 1 одиниця; валюта – 125, 8 тисяч доларів США; дорогоцінні метали – 1 кг 50 г (їх в основному ввозили в РФ); і т. д.

На Північно-Осетинській митниці за 2000-2002рр. і 4 місяці 2003р. було порушено за ст. 188 КК 24 кримінальних справи, із яких 14 зв'язано з ввозом товарів в Росію. Приклади конкретних кримінальних справ, із числа «найсвіжіших»: 1. В серпні 2002 р. на митному посту МАПП Нижній Зарамаг, при здійсненні митного контролю автомобіля, який прямував з Росії в Грузію, у гр-ки Грузії Д., вилучені лікарські препарати (сильнодіючі і нейролептики),

в тому числі: феназепам в таблетках, в кількості 1390 упаковок; радедорм в таблетках, в кількості 400 упаковок, реланіум в таблетках, в кількості 299 упаковок; димедрол в ампулах, в кількості 99 упаковок; сибазон в таблетках, в кількості 200 упаковок; рудотель в таблетках, в кількості 99 упаковок; коделак в таблетках, в кількості 122 упаковки; і ще 12 найменувань. Порушено кримінальну справу за ознаками ч. 2. ст. 188 КК; затримана взята під варту.

2. В вересні 2002р. на цьому ж посту, при здійсненні митного огляду автомобіля, який прямував із Росії в Грузію, у гр-ки Грузії К. вилучені лікарські препарати, які визнані сильнодіючими. Порушено кримінальну справу за ознаками ч. 2. ст. 188КК. 3. В 2002 р. там же, при здійсненні митного огляду автомобіля, який прямував із Росії в Грузію, було вилучено два дерев'яних ящики з металічними прутами вагою 78 кг із вольфраму марки ВТ-15. Природний рівень радіоактивності прутків був вищим в 1,5 рази. В порушенні кримінальної справи за ознаками ч. 2 ст. 188КК (контрабанда радіоактивних речовин) було відмовлено, так як , за висновками спеціалістів, дані прутки радіоактивними не являються.

Предметами контрабанди на Північно-Осетинській митниці за вказаний період виступали: культурні і історичні цінності – 14 штук; наркотичні речовини - 66 г.; сильнодіючі речовини – 8 кг; вогнепальна зброя - 0; боєприпаси і патрони – 2798 штук; вибухові речовини – 0,035кг; і т.д.

Наша спроба оцінити легально зафіксований (через порушені кримінальні справи) рівень корупції в митних органах на російсько-грузинському кордоні, результатів не дала. В останні роки в Північній Осетії подібних кримінальних справ не було, на території Краснодарського краю мають місце факти притягнення до кримінальної відповідальності за корупційні злочини вищих митних чиновників, проте, не на Адлерському митному посту і не на Сочинській митниці. Так, в лютому 2002 р. був затриманий з речовими доказами при одержанні хабара в сумі 9 тисяч рублів начальник відділу митного поста «Морпорт Темрюк» Краснодарської митниці, майор митної служби – Голубець Р.А. Він осуджений Темрюкським районним судом за ч. 1 ст. 290 КК (одержання хабара). В 2003 р. при одержанні хабара в розмірі 20 000 був затриманий начальник Новоросійської митниці підполковник митної служби Дрик В.М. Порушена кримінальна справа за ознаками ч. 4 ст. 290 КК.

На думку експертів, рівень латентності російсько-грузинської контрабанди вважається високим, але він не відрізняється за цим параметром від іншої контрабанди, як відомо, вся контрабанда вважається високолатентною.

Якщо порівнювати між собою контрабанду на Адлерській ділянці (Абхазія, Грузія) і на північно-осетинській ділянці (Південна Осетія, Грузія), то більш значною і, в той же час, більш латентною експерти признають контрабанду, яка здійснюється через осетинський кордон. Московські експерти висловили міркування, що в цьому регіоні, як з російської, так із грузинської сторін, частіше зустрічається корупція з боку працівників митниць, прикордонних служб, і ін., а вона може бути віднесена до високого, якщо не найвищого рівня корупції. При цьому, корупція тут далеко не завжди зв'язана з одержанням – передачею конкретних матеріальних цінностей; вона часто виражається в здійсненні митних правопорушень і злочинів як в наданні зустрічної, в тім числі нематеріальної послуги, для підтримання стосунків родинних, сусідських, і т.п. Пояснення цього феномену експерти бачать в одному – в менталітеті народів, які населяють Північну і Південну Осетію. В той же час, місцеві експерти наявність корупції, як правило, заперечують, так як зараз на кордоні є, за їх визнанням, до 10 різних служб. «Можна підкупити одного, всіх – неможливо», заявляють вони.

Що ж до організованої контрабанди, тобто контрабанди, яка здійснюється організованими групами, експерти вважають, що її кількість в усій російсько-грузинській контрабанді значна, особливо на осетинській ділянці кордону. Тут же треба відмітити, що такі дані ми одержали тільки від московських експертів.

Чим ближче до кордону ми проводили дослідження, тим більше песимістичні заяви з цього питання чули від місцевих експертів, які не визнають російсько-грузинську контрабанду організованою.

Пояснення цього, на думку експертів, досить просте: організована злочинність з'являється тільки там, де є гроші, в регіонах економічно розвинених. Так, замісник начальника УВС, начальник кримінальної міліції Адлерського району Є.Є.Наливайко свідчить: «Організованої злочинності немає, так як немає бази для створення такої злочинності, а саме нема великих грошей, немає ніякої промисловості». Що ж стосується Абхазії, - території Грузії, то її треба віднести не просто до бідних, а до найбідніших (помічу в дужках,

що ми це могли спостерігати і самі). Основна маса населення ледве зводить кінці з кінцями; на придбання контрабандних товарів у неї немає коштів. Ці люди не завжди можуть купити собі продукти харчування, які привозять із Росії – в Абхазії практично відсутня інфраструктура. Так як навіть в випадку контрабандного привозу товару на територію Абхазії іншими особами, останні навряд чи можуть одержати якусь вигоду, все з тієї ж причини – бідності абхазького населення. За свідченням експертів, осіб, які переміщають товар через російсько-грузинський кордон (абхазьку ділянку), називають «тачечниками» чи «несунами», оскільки товар переміщається ними на собі або з допомогою примітивних підручних засобів – тачок. Транспорту для переміщення великої кількості вантажів вони просто не мають. За заявами багатьох експертів, які в цьому одностайні, «в нинішній час через кордон переходить населення виключно з метою придбання сільськогосподарських продуктів для себе. Зв'язаний такий стан речей з тим, що в Абхазії абсолютно немає промисловості». Про це нам говорили і в Північній Осетії про Південну Осетію. Виходячи з попереднього, особу контрабандиста московські експерти пов'язували, в значній мірі, з учасником організованої групи, яка стоїть поза політикою і переслідує, перш за все, і в основному, тільки корисні інтереси. Інші контрабандисти, на думку експертів, - це місцеві жителі прикордонних районів, як російських, так і грузинських. Інакше, інколи з точністю - навпаки, були розставлені акценти місцевими експертами – працівниками правоохоронних органів і митниці Північної Осетії і Адлер – Сочі.

За місцевими експертними даними, одержаними нами в Сочі-Адлері, основний потік контрабанди йде не через Адлерський митний пост, а мимо нього, через майже пересихаючу влітку річку Псоу. Перейти її, - нескладно не тільки людині, але й легковому автомобілю. За заявою одного з експертів, «правоохоронні органи більше цікавить проблема незаконного перетинання кордону - кожного місяця порушується 2-3 справи за фактом незаконного перетинання Державного кордону Російської федерації, в той час як реєструється 8-10 фактів. На сьогоднішній день це одна з найнагальніших проблем. Є певні стежки, переходи, які неможливо прослідкувати (зокрема, одним з таких переходів є ріка Псоу, яка періодично міліє, що дозволяє контрабандистам перетинати кордон безкарно)». Існує, так званий, контрабандний сезон. Він зв'язаний

з сезоном масового переходу кордону і перевезення вантажів, який залежить від часу визрівання цитрусових в Абхазії. За даними експертів, «сезон перетину кордону – жовтень, листопад-січень».

Таким чином, підсумовуючи сказане: 1) російсько-грузинська контрабанда, також як і грузинсько-російська, існує, є реальністю;

2) контрабанда, офіційно зареєстрована в Росії – тільки видима частина айсберга. При цьому латентна контрабанда на північно-осетинській ділянці, в основному, зв'язана з корупцією; на адлерській ділянці – з незаконним перетином кордону мимо прикордонних і митних постів;

3) значну, а для Адлерської дільниці, - переважну частину предметів контрабанди займають продукти харчування і товари першої необхідності. Іншу, яка залишилась, частину контрабанди складають паливно-мастильні матеріали, наркотики, зброя;

4) контрабанда, яка ввозиться на територію Росії розподіляється не тільки на територіях прикордонних районів, але йде і в глиб країни. Точно так, як і контрабанда, яка вивозиться з Росії далеко не вся осідає на територіях Абхазії і Південної Осетії. Більш того, по осетинській ділянці, за нашими даними, більша частина контрабанди йде в глиб території Грузії, розходячись по ній через Ергнетський ринок;

5) фактів, які свідчать про наявність скільки-небудь значного проценту організованої контрабанди, в Росії не виявлено. Контрабандою займаються, в основному, одиночки – жителі прикордонних районів, або ж прості групи цих осіб;

6) причини, так званої, побутової контрабанди, не в останню чергу, зв'язані з злиденним матеріальним станом пересічних жителів Абхазії і Південної Осетії»;

7) розв'язання ситуації з прикордонною контрабандою значно б допомогли міжнародні зв'язки правоохоронних органів двох держав – Росії і Грузії.